

Швачка Олексій Сергійович, студент 1 курсу 5 потоку 18 групи Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: Мазур В.В., доцент кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент

КОМПЛЕКСНІ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ЗАСІБ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Проблема домашнього насильства в Україні залишається однією з найбільш складних і чутливих сфер правозастосування, що потребує комплексного підходу до оцінки фактів та доказів. У багатьох випадках традиційні способи доказування виявляються недостатніми через прихований характер насильницьких дій, відсутність очевидних свідків, а також психологічний стан потерпілих, який може впливати на здатність точно відтворювати події. У таких умовах особливе значення набувають комплексні судові експертизи, що поєднують декілька видів спеціальних знань – судово-медичних, психологічних, психіатричних та інших.

Комплексні експертизи дозволяють не лише встановити характер і ступінь завданих тілесних ушкоджень, а й оцінити психологічний стан потерпілої особи, виявити ознаки систематичності насильства, визначити причинно-наслідковий зв'язок між діями кривдника та наслідками для жертви. Їхнє застосування сприяє об'єктивності та повноті доказової бази, що є критично важливим для прийняття справедливих процесуальних рішень.

З огляду на це, дослідження ролі комплексних експертиз у доказуванні у справах про домашнє насильство є актуальним з науково-практичної точки зору. Воно дозволяє окреслити межі використання спеціальних знань, виявити проблеми правового регулювання та запропонувати шляхи вдосконалення механізмів захисту постраждалих осіб.

Відповідно до п.1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» під домашнім насильством розуміються діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

Домашнє насильство має багатокомпонентний характер, зокрема фізичний, психологічний, економічний та сексуальний.

У процесі розслідування даної категорії справ проведення експертизи є одним із ключових процесуальних заходів, що сприяє швидкому, повному та неупередженому розслідуванню.

Як вірно зазначають Гусєва В.О. та Сальнікова А.О., кримінальне процесуальне законодавство передбачає обов'язкові підстави для залучення експерта та спеціаліста на етапі досудового розслідування, оскільки певні питання не можуть бути вирішені сторонами обвинувачення чи захисту самостійно через їхню специфічну професійну спрямованість (компетенцію). Вони стверджують, що аналіз слідчої та судової практики розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, засвідчує, що одним із найпоширеніших напрямів застосування спеціальних знань є галузі судової медицини, психології та судової психіатрії [2, с. 227].

Водночас слід звернути увагу, що після ратифікації Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція), що ратифікована із заявами Законом України № 2319-ІХ від 20.06.2022, при розслідуванні даної категорії справ все більший акцент ставиться на встановленні факту психологічного насильства, доказування якого потребує спеціальних знань у галузі психології, психіатрії та судової медицини.

Проведений Іщенко Т.В. аналіз вітчизняної судової практики, а саме ухвал судів першої інстанції щодо призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях за ст. 126-1 Кримінального кодексу України, які внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень, дозволив визначити перелік судових експертиз, які найчастіше призначаються під час розслідування домашнього насильства. Ними є судово-медичні, судово-психіатричні та комплексні судові психолого-психіатричні експертизи [3, с. 243].

З метою більш об'єктивної оцінки поведінкових проявів потерпілої особи, встановлення як фізичних, так і психоемоційних наслідків домашнього насильства, з'ясування рівня емоційної залежності суб'єкта правопорушення та жертви зазвичай потрібні спеціальні знання спеціалістів різних галузей, що потребують поєднання та комплексного підходу, що в свою чергу доводить необхідність призначення саме комплексних експертиз.

Серед основних видів комплексних експертиз, що сприяли б розслідуванню домашнього насильства слід виділити: комплексну судово-психологічну та судово-медичну експертизу, яка дозволить встановити взаємозв'язок між поведінкою суб'єкта кримінального правопорушення, психоемоційним станом потерпілої особи та наявними ушкодженнями; психолого-психіатричну експертизу, яка визначає вплив насильства на психічний стан жертви та наявність у неї посттравматичних відхилень, комплексну сімейно-психологічну експертизу, яка дозволить проаналізувати динаміку відносин суб'єкта та жертви, рівень емоційної залежності жертви та ризики повторних проявів насильства.

Проведення таких комплексних експертиз при розслідуванні даної категорії справ істотно підвищують їх доказовість.

Комплексні судові експертизи також є основною для підготовки та подання цивільних позовів в рамках кримінального провадження, або окремо в межах цивільного судочинства.

У цивільному процесі справи, пов'язані з домашнім насильством, найчастіше виникають у контексті визначення місця проживання дитини, участі одного з батьків у її вихованні, позбавлення чи обмеження батьківських прав, встановлення обмежувальних приписів, а також відшкодування моральної та матеріальної шкоди. У контексті цивільного судочинства комплексна експертиза має особливе значення з огляду на змагальний характер процесу та необхідність забезпечення найкращих інтересів дитини. Суд, ухвалюючи рішення, часто не може спиратися виключно на показання сторін чи документи, оскільки вони можуть бути упередженими або неповними. Експертний висновок дає судові об'єктивний інструмент для оцінки фактів, підтвердження наявності психологічного або емоційного насильства, визначення ризиків для безпеки потерпілої особи, а також для прогнозування впливу поведінки кривдника на дитину.

Особливо вагомим є комплексний підхід при вирішенні питань щодо місця проживання дитини. Експерти досліджують емоційний зв'язок дитини з кожним із батьків, рівень психологічної безпеки, можливість продовження або відновлення контактів, а також наслідки перебування з особою, щодо якої є ознаки насильницької поведінки. У багатьох випадках саме комплексна експертиза дозволяє встановити приховані форми насильства – психологічне домінування, газлайтинг, систематичне приниження, що не завжди очевидно для суду без спеціальних знань.

Позитивні тенденції, що спостерігаються при розслідуванні домашнього насильства та обумовленні призначенням комплексних експертиз, супроводжуються і певними складнощами.

Серед основних проблем з якими стикається слідчий при призначенні комплексних експертиз слід виділити наступні: тривалі строки проведення експертиз, що затягує розгляд справ; кадровий дефіцит спеціалістів, особливо у невеликих регіонах; недостатня підготовка деяких слідчих щодо формулювання чітких питань експертам; ризик вторинної травматизації постраждалих під час досліджень; потреба в уніфікації методичних стандартів експертних установ.

З огляду на означені проблемні моменти та з метою підвищення ефективності комплексних експертиз в процесі доказування домашнього насильства варто було б: розробити єдині методичні підходи для експертів у справах про домашнє насильство; розширити мережу регіональних експертних центрів; забезпечити психологічно чутливі підходи до роботи з потерпілими; удосконалити взаємодію між поліцією, судами, соціальними службами та експертами; проводити регулярне навчання суддів і слідчих щодо можливостей комплексних експертиз.

Таким чином, не зважаючи на певні труднощі, що можуть виникати в процесі призначення комплексних судових експертиз при розслідуванні домашнього насильства їх впровадження є позитивний крок у розвитку системи захисту постраждалих від домашнього насильства. Такі експертизи підвищують якість доказової бази та сприяють ухваленню справедливих рішень. В свою чергу комплексна експертиза у цивільних справах щодо домашнього насильства є не

лише допоміжним засобом доказування, а й важливою гарантією забезпечення справедливості та захисту прав потерпілих. Її результати сприяють ухваленню рішень, що ґрунтуються на всебічному аналізі ситуації, та мінімізують ризик повторного насильства або психологічної травматизації дітей і дорослих.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 18.07.2025).
2. Гусєва В. О., Сальнікова А. О. Криміналістичні експертизи у доказуванні домашнього насильства. Вісник Кримінологічної асоціації України, 2025, С. 225-235.
3. Іщенко Т.В. Судові експертизи, які призначаються під час розслідування домашнього насильства: аналітичний огляд. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2020. № 1. С. 238–244. DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-1-37>.

*Шевчук Анастасія Василівна, здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту права та психології НАВС
Науковий керівник: Резнік Ю.С., старша викладачка кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології НАВС, кандидатка юридичних наук*

ПОНЯТТЯ ДОМАШНЬОГО ТА ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

Домашнє насильство визначається як систематичне застосування фізичної, психологічної, економічної або сексуальної агресії у стосунках родинного чи побутового характеру, спрямоване на досягнення контролю чи підпорядкування однієї людини іншою. Жертви такого насильства часто перебувають у стані страху, тривоги та хронічного стресу. Значна проблема полягає в тому, що це явище може залишатися непомітним для оточуючих, а його наслідки завдають серйозної шкоди фізичному й психічному здоров'ю постраждалих [1, с. 5].

Гендерно зумовлене насильство виникає через глибоко укорінені соціально-культурні стереотипи, що формують ролі чоловіків і жінок у суспільстві. Воно суттєво обмежує свободи й права осіб за статевою ознакою, при цьому найбільш вразливою групою є жінки та дівчата, які часто стикаються з дискримінацією і насильством на основі своєї статі. Гендерне насильство охоплює різні аспекти життя, такі як сім'я, робота чи соціальні інституції. Боротися з цією проблемою можливо лише через підвищення громадської обізнаності та рішучі заходи захисту [2, с. 12].

Фізична агресія є найбільш видимою формою насильства в родині – це удари, штовхання, удушення та інші дії, які завдають тілесних ушкоджень, наслідки яких